

LUNDS UNIVERSITET

Institutionen för arkeologi och antikens historia

Antikens kultur och samhällsliv: Kandidatuppsats VT-09

Författare: Elisabeth Ingo

Handledare: Charlotte Wikander

Löjeväckande spåmän eller tillförlitligt prästerskap?

Haruspices i Etrurien och Rom

Abstract

The purpose of this paper is to penetrate the attitude amongst the Romans towards the consultation of the haruspices, Etruscan experts on divination, who consulted entrails, thunderbolts and other prodigies. The Romans incorporated the tradition in their cult and the haruspices were consulted by the senate and by private people to answer questions about portents sent by the gods. The paper is limited to the republic and the early empire due to the difficulty of the definition of haruspices after the first century A.D. The purpose is, besides a discussion on the attitude amongst the Romans, to see how this attitude changed over time – from republic to early empire – how it differed in the public compared to the private sphere and what could be gained by a positive attitude.

Innehållsförteckning

1. Inledning	s. 4
1.1 Syfte och avgränsningar	s. 4
1.2 Problemformulering	s. 5
1.3 Forskningshistoria	s. 5
2. Materialbeskrivning	s. 7
2.1 Källkritik	s. 7
3. Metod	s. 10
4. Analys	s. 11
4.1. Haruspices i Etrurien	s. 11
4.1.1. Funktion och klädnad	s. 11
4.1.2. <i>Etrusca disciplina</i>	s. 14
4.2. Haruspices i Rom	s. 15
4.2.1. Romerska <i>collegia</i>	s. 15
4.2.2. Funktion och utveckling	s. 17
4.2.3. Offentlig konsultation	s. 22
4.2.4. Privat konsultation	s. 26
5. Resultat/slutsats	s. 28
6. Slutdiskussion	s. 32
7. Bibliografi	s. 33
7.1. Antika källor	s. 33
7.2. Modern litteratur	s. 35
8. Bilagor	s. 38

1. Inledning

“Letters, and the teaching about nature and the gods they also brought to greater perfection, and they elaborated the art of divination by thunder and lightning more than all other men; and it is for this reason that the people¹ who rule practically the entire inhabited world show honour to these men even to this day and employ them as interpreters of the omens of Zeus as they appear in thunder and lightning.”

– Diod. Sic. 5.40, övers. J. Heurgon.

Det talas ofta om en romanisering av den, under antiken, kända världen. Influenser som på ett eller annat sätt kom att påverka flera områden i nuvarande Europa. Betydligt mindre talas det om alla influenser på Rom självt och den påverkan från omkringliggande områden som gjorde romarriket till vad det var. Listan över influenser från den etruskiska kulturen kan göras lång även om en del kopplingar är mer spekulativa och ifrågasatta än andra. Haruspices² var ett inlånat etruskiskt prästerskap med kunskaper om divination som romarna varken själva besatt eller hade rätten att utöva. De konsulterades både för privat och offentligt bruk av romarna under flera hundra år och utgjorde ett etablerat prästerskap. Trots detta visar romerska källor att inställningen till konsultationen inte alltid var den mest positiva.

1.1 Syfte och avgränsningar

Huvudsyftet är att försöka skapa en bild av romarnas inställning till konsultation av haruspices och deras kunskaper genom studiet av skriftliga källor. Målsättningen är att reda ut hur konsultationen såg ut, både den offentliga och den privata samt se hur haruspices roll som konsulterade präster ändrades över tid för att utifrån detta kunna dra slutsatser om romarnas inställning till konsultationen.

Då kejsar Claudius skrev sina, numera förlorade, verk om etruskisk historia berättas hur svårt det var att få tag på någon som faktiskt talade etruskiska. Baserat på detta får en lös tidsram vilken utgörs av republik och tidig kejsartid sättas. Anledningen är det faktum att den etruskiska kulturen och dess språk föll i glömska, vilket antagligen gjorde att de haruspices

¹ Översättarens not är följande; ”*i.e.* the Romans. ”

² Haru||spex –*spicis* m.

men möter i litteraturen från kejsartid var betydligt olika dem från äldre tid. Behovet av en tidsram utgör i sig ett problem då de antika textpassagerna är få och spridda över tid. Begränsar man sig till en allt för smal tidsram är risken att materialet blir så tunt att det ger en skev och icke representativ bild. Är tidsramen för stor finns risken att för långsökta paralleller dras vilket i sin tur ger en ofullständig bild. En geografisk avgränsning är lika svår att fastställa som en precis tidsram då källmaterialet består av lösryckta händelser och uttalanden vilka inte alltid går att placera i varken tid eller rum. De antika passager som används i uppsatsen behandlar tiden från 300-talet f. Kr. fram till ca 100 e. Kr. men eftersom detta inte kan fastställas med säkerhet får tidsramen sägas vara republik och tidig kejsartid med reservation för eventuella övertramp. Den undre gränsen kan tyckas väl tilltagen men anledningen är, som ovan nämnt, att en del uppgifter saknar datering. Den övre gränsen får hållas lite flytande då några av de antika författarna var verksamma så sent som under mitten av 100-talet e. Kr och det är svårt att veta till vilken grad de påverkades av sin samtid och hur detta kan ha påverkat deras skildringar av den aktuella perioden.

1.2 Problemformulering

- Vilken inställning hade romarna till konsultation av haruspices?
- Hur skiljde sig haruspices från andra romerska prästerskap?
- Fanns tydliga skillnader i konsultationen av haruspices under republik respektive tidig kejsartid?
- Hur såg konsultationen av haruspices ut i offentliga respektive privata sammanhang?

1.3 Forskningshistoria

Mig veterligen finns ingen litteratur skriven med syfte att diskutera romarnas inställning till konsultation av haruspices. I de flesta översiktsverk om etruskisk och romersk religion ägnas endast ett fåtal sidor åt haruspices. Sidorna behandlar i sin tur ungefär samma information främst rörande funktion, betydelse, utseende och olika divinationsmetoder. Inställningen till konsultationen är ett för smalt ämne för att ha ägnats mer än ett par rader om ens alls. De passager ur romerska källor som kan användas i studiet är så pass få att de ofta återkommer i

flera moderna verk. Artiklar erbjuder givetvis smalare diskussioner men även här saknas material. Vill man komma åt inställningen får man läsa mellan raderna och plocka upp de små konstateranden som dyker upp när andra syften behandlas. Till analysens bakgrundsdel om haruspices finns otaligt att hämta både i böcker om etruskisk och om romersk religion även om de om etruskisk tenderar att lägga mer tyngd på fenomenet.

Intresset för etruskisk religion började redan under renässansen men det skulle ta lång tid innan det kom att utgöra en forskningsdisciplin. Under sjuttonhundratalet producerades en hel del litteratur om etruskisk historia och det etruskiska språket men lite vikt lades vid studiet av religionen. I början av artonhundratalet växte intresset för religionen men studierna utgick nästan uteslutande från skriftligt källmaterial och lämnade arkeologin åt sidan. Karl Otfried Müller gav år 1828 ut verket *Die Etrusker* där ett studium av *Etrusca disciplina* samt olika former av divination ingick. Under nittonhundratalets första år lät Carl O. Thulin ge ut tre essäer rörande leverskådning, tolkning av blixtar samt haruspices som prästerskap i Rom vilka kom att sammanställas först 1968 med titeln *Die Etruskische Disciplin*.³

Studiet av etruskisk religion under nittonhundratalet karakteriseras av ett bredare grenverk av skolor och teoribildningar. Litteraturen är nästan uteslutande skriven på tyska, italienska och franska. Under åren 1928-1929 producerades en serie banbrytande artiklar, skrivna av bland andra H. J. Rose, i *Studi e Materiali de Storia della Religione*. Artiklarna behandlade bland annat relationen mellan de olika antika religionerna. Ett välkänt stickspår från de ledande forskningsutvecklingarna utgjordes av Georges Dumézil som i sin, numera kritiserade, *La religion romaine archaïque* från 1970 argumenterade för att den romerska religionen överensstämde med ett indoeuropeiskt mönster. Den etruskiska religionen passade bra in i teorin och har därför blivit tillägnad en del av boken. Den kanske mest framgångsrika grenen på forskningsområdet drevs av författare tillhörande den språkvetenskapliga skolan med namn som Massimo Pallottino, Jacques Heurgon och Ambros J. Pfiffig. Många av de sena nittonhundra- och tidiga tjugohundratalets författare så som Mauro Cristofani, Mario Torelli, Larissa Bonfante och Nancy Thomson de Grummond följer mer eller mindre i deras fotspår. Trots en stor utveckling är tyska, franska och italienska fortfarande dominerande inom forskningsfältet.⁴

³ Thomson de Grummond 2006a, 4.

⁴ Thomson de Grummond 2006a, 5.

2. Materialbeskrivning

För att besvara frågeställningen och uppnå syftet med uppsatsen kommer antika källor och modern litteratur att användas. Som illustration till analysens första del kommer en handfull exempel på ikonografiskt material att presenteras. Ikonografi kan, vilket framgår i analysen, användas tillsammans med det skriftliga källmaterialet i en diskussion om romarnas inställning till konsultation av haruspices men dock begränsat och med stor osäkerhet. Uppsatsens storlek tillåter inte ett bredare spektrum av material och därför är de skriftliga källorna prioriterade då de utgör den kategori som kan erbjuda mest material. I uppsatsen används passager ur Cicero, Tacitus, Livius, Aulus Gellius, Plautus, Suetonius, Valerius Maximus samt enstaka referenser till Cato d. ä. och Seneca d. y.

Modern litteratur som specifikt behandlar konsultation av haruspices är som ovan nämnt i princip obefintlig. Att hitta en enda författare som diskuterar romarnas inställning till konsultation av haruspices visade sig omöjligt.⁵ Kortare uttalanden i anslutning till tolkningar av latinska texter förekommer men någon sammanställning och teoribildning på den specifika frågan saknas. Romarnas inställning till konsultationen utgör aldrig syftet utan blir, om ens något, en biprodukt av andra diskussioner. Vad gäller haruspices funktion och roll återfinns de mer utförliga redogörelserna och diskussionerna i verk om etruskisk religion snarare än i de om romersk.

2.1 Källkritik

Etruskiska litterära passager översatta till latin förekommer i den romerska litteratur som överlevt till modern tid och studiet av etruskerna och deras kultur har fått göras genom romerska källor och arkeologiska evidens. Alla uppgifter om hur haruspices fungerade, utövade divination etc. är därför filtrerade genom ett romerskt kulturellt filter. Det måste även betänkas att författarna till den antika litteraturen nästan uteslutande var män ur samhällets elit. De var världsvana män med bildning och kunskaper som gjorde det möjligt att kritiskt granska sin omvärld, jämföra kulturella fenomen och dra slutsatser på ett sätt som den breda folkmassan inte kunde. Deras verk skrevs för att läsas av en beläst elit med liknande intressen

⁵ Säkerligen finns material men med den tidsbegränsning och de möjligheter som finns att tillgå för materialinsamling till en kandidatuppsats kunde jag inte finna någonting.

och inte av allmänheten. Litteraturen skrevs med ett syfte, vilket är viktigt att ha i åtanke då man studerar textkällor.

Det verk som används mest i uppsatsen är Ciceros *De Divinatione* som författades under den aktuella perioden och erbjuder ett antal passager rörande konsultation av haruspices. Cicero brukar generellt sett anses som en av de mer trovärdiga antika författarna men ska för den sakens skull inte tas för sann. *De Divinatione* bygger på en ett samtal om divination mellan Cicero och hans bror Quintus. Cicero hade en mer skeptisk syn på divination och använde sig främst av argument från tidigare grekiska författare vilka han omarbetade på sitt eget vis. Quintus var generellt mer positivt inställd till divination och använde sig av stoikernas idéer. I verkets första del lägger Quintus fram de argument som talar för en tilltro till divination. I verkets andra del slår Cicero ner på broderns uttalanden och redogör genom logiska argument för en mer ifrågasättande förhållning till divination.⁶ Tacitus talar om konsultationen av haruspices i både *Historiae* och *Annales* vilka är nedtecknade efter den satta tidsramen men behandlar aktuella händelser. Genom Livius är det möjligt att bekanta sig med äldre romerska legender och traditioner. Troligtvis är dock många av Livius uppgifter färgade av hans egen samtid och ofta sammanflätade med senare uppfattningar.⁷ I Plautus *Poenulus* återfinns en för syftet viktig passage gällande privat konsultation av haruspices. Det måste dock betänkas att verket är en komedi med syfte att överdriva för att roa en publik och inte att spegla hur det egentligen förhöll sig. Valerius Maximus som var verksam som författare under första hälften av det första århundradet e. Kr. skriver i sin *Facta et dicta memorabilia* om betydligt äldre företeelser. Hans uppgifter är ofta hämtade ur andra författares verk och kan sägas utgöra en form av sammanställning. Aulus Gellius utgör även han en av de senare källorna med sitt enda bevarade verk, *Noctes Atticae*. Uppgifterna är något sena i jämförelse med den för syftet satta tidsramen men behandlar den aktuella tiden. Även Suetonius får sägas vara något sen. Hans *De vitae Caesarum* bör tas med en nypa salt då Suetonius hade för vana att överdriva och i viss mån smutskasta de romerska kejsarna. Trots varningstriangeln används dock Suetonius friskt som referens hos flera moderna författare på grund av bristen på källmaterial.

Till skillnad från större discipliner finns för forskning som behandlar haruspices en relativt liten kärna av allmänt kända och betrodda moderna författare. Kända verk som exempelvis Pfiffigs *Religio Etrusca* finns med i bibliografierna hos merparten av de senare författarna.

⁶ Falconer 1979, 214-217.

⁷ Grant 1957, xii. Syftar enbart på uppgifterna om Livius.

Ofta hänvisas man som läsare tillbaka till denna kärna eftersom forskarvärlden tenderar att klamra sig fast vid äldre verk och teorier. Vill man spåra teorierna ytterligare ett steg tillbaka ramlar man allt som oftast över litteratur från nittonhundratalets början. Inom en smal forskningsgren som etruskisk och romersk religion i allmänhet och haruspices i synnerhet där de skriftliga källorna är få ges ett större utrymme till tolkning och löst grundad teoribildning. En tanke blir med tiden en vedertagen sanning på vilken ny litteratur byggs. Argument underbyggs med referenser till äldre litteratur men saknar ofta en förklaring. Cirkelargumenten florerar i forskarvärlden och det är tidvis svårt att skilja en ny banbrytande teori från en spekulativ tanke på grund av bristen på underbyggda argument.

En del moderna författare gör inte någon tydlig skillnad mellan haruspices i Etrurien respektive Rom. Funktionerna flyter ofta samman och gör det svårt att bena ut vad som är relevant för konsultationen i den romerska kontexten. Ett annat uppseendeväckande problem är inkonsekvensen vad gäller hänvisningar till antika källor hos flera moderna författarna. Argument backas tidvis upp med en felaktig hänvisning och ger känslan av att textkällor utnyttjats och dess innehåll feltolkats för att styrka en författares teori.

Engelska översättningar av romerska källor använder sig ofta av begreppen *Etruscan priest*, eller *soothsayer* vilket på svenska överensstämmer med begreppet spåman eller allmän teckentydare. *Etruscan priest* kan tyckas vagt då det uppenbarligen fanns andra befattningar/prästerliga ämbeten inom den etruskiska religionen. *Soothsayer* är visserligen mer precist men det kan diskuteras huruvida det är en korrekt benämning. Att benämna haruspices som spåmän ger ett negativt intryck och kan ses som en önskan att nedskriva fenomenets betydelse. Då haruspices var ett prästämbete både i Etrurien och i Rom bör man, om ingen annan passande term finns, hålla sig till den romerska benämningen. Problematik med benämning är ytterligare en anledning till varför jag valt att lägga den latinska texten i fotnot. Översättningen gör inte alltid klart vilket ord som korresponderar med haruspices i den latinska texten och det är därför viktigt att kunna gå till originalkällan för att se om det verkligen är haruspices översättningen syftar på.

3. Metod

Uppsatsen analysdel består av två huvuddelar varav den första behandlar nödvändig bakgrundsinformation med etruskiskt fokus och den andra konsultationen av haruspices i Rom. För enkelhetens skull är hela analysen relativt fri från diskussion och uppsatsförfattarens kommentarer. Bakgrundsdelen utgörs i sig av beskrivande kapitel rörande haruspices definition, funktion och klädnad samt *Etrusca disciplina*⁸.

Analysdel två inleds med ett kapitel som redogör för skillnaden mellan haruspices och andra romerska prästerskap. Anledningen är att den moderna litteraturen tenderar att vara oklar på vilka punkter haruspices skiljer sig från andra romerska prästerskap. Del två behandlar vidare haruspices roll inom den romerska religionen för att sedan mynna ut i en redogörelse för relevanta antika passager i citat- eller referensform. Texten innehåller en större mängd citat vilket har både för och nackdelar. Hade det varit ont om plats kunde fler citat ha fått utgöra referenser men uppsatsens karaktär kräver att citaten finns med. Citaten är viktiga då det är genom dem man kan skönja en inställning och det är en fördel om läsaren får se dem i sitt sammanhang. Eftersom den moderna litteraturen endast i sällsynta fall diskuterar inställningen till konsultationen av haruspices är citaten av extra stor vikt. Då jag inte själv har tillräckligt goda kunskaper i latin för att korrekt översätta eller kritiskt granska originaltexter har jag valt att använda citat i översättning i brödtexten och ha originalversionen i fotnot till läsarens hjälp.

Den diskuterande delen av uppsatsen utgörs av de två avslutande kapitlen; resultat/slutsats samt slutdiskussion. Den förstnämnda återanknyter till syftet och problemformuleringen för att framhäva vilka resultat som framkommit i analysen och sedan dras slutsatser utifrån dessa. Slutdiskussionens funktion blir att presentera en reducerad version av de slutsatser arbetet medfört.

⁸ Se rubriken; *Etrusca disciplina*, s. 13.

4. Analys

4.1. Haruspices i Etrurien

Baserat på en inskrift från Pisaurum⁹ har det etruskiska ordet *netśvis* antagits korrespondera med det latinska *haruspex*. Vilket etruskiskt ord som innehar betydelsen präst är omtvistat och högst osäkert med många teorier i omlopp. Ursprunget till ordets första del *haru-* (*hari-*, *aru-*) är okänt. Suffixet *-spex* betyder den som inspekterar.¹⁰ En tidigare, numera ifrågasatt, teori diskuterar lingvistiska likheter med det babyloniska ordet för lever då det sumeriska tecken – ideogram – som bildar ordet *lever* skrivs ut som *HAR*. Fenomenet är dock snarare ett lustigt sammanträffande än en lingvistik parallell att förlita sig på. Det finns inga som helst belegg för att kilskriften skulle ha överförts till västvärlden och dessutom finns inget samband mellan utskriften av tecknet för *HAR* och dess egentliga uttal. Teorin ger ingen förklaring till varför etruskerna använde sig av *netśvis* och det förefaller högst osannolikt att latinet skulle ha kringgått det etruskiska ordet för att istället plocka upp det äldre babyloniska.¹¹ Trots att den lingvistiska kopplingen är tveksam stöter man ofta, främst i äldre litteratur, på teorin att *haruspices* huvudsakliga uppgift var leverskådning eftersom namnet skulle antyda det.¹² Leverskådning var inget specifikt etruskiskt utan förekom även hos greker, egyptier och på flera platser i Mellanöstern.¹³

4.1.1. Funktion och klädnad

När ett djur offerades var det *haruspices* uppgift att undersöka djurets inälvor och då främst levern. Offerdjurets inälvor var tvungna att vara intakta för att gudarna skulle acceptera det. Hittade den *haruspex* som ansvarade för undersökningen någon defekt, *vitium*, fick man offra ett nytt djur tills dess att det behagade gudarna. Levern undersöktes och avvikelser tolkades för att utröna gudarnas mening och vilja.¹⁴ Genom *haruspici* kunde *haruspices* även förutsäga

⁹ Dagens Pesaro.

¹⁰ *OCD*³, s.v. "Haruspices", 667f; Pfiffig 1975, 45.

¹¹ Burkert 1992, 50f.

¹² Rose 1949, 89. Därmed inte sagt att leverskådningen inte var en viktig del av *haruspices* divinationsutövning.

¹³ Burkert 1992, 51.

¹⁴ Warrior 2006, 23.

saker som skulle komma att hända i framtiden.¹⁵ Ritualen i samband med leverskådningen har främst diskuterats utifrån två etruskiska bronsspeglar från sen arkaisk tid. (Se Bilagor, figur 2 och 3). Antagligen var studiet av himlafenomen och leverskådningen sammanlänkade på ett invecklat sätt. Himlen ansågs vara indelad i sexton sektioner, alla förknippade med en viss gudom. De första sektionerna, där fördelaktiga tecken uppenbarade sig, var belägna mellan norr och öster. De sista sektionerna var belägna mellan väster och norr och ansågs vara de där olycksbringande tecken kunde skådas. Den haruspex som tydde tecknen stod i sin tur vänd mot söder.¹⁶ Från de bronslevrar som hittats, främst det berömda exemplaret från Piacenza (se Bilagor, figur 1), har slutsatsen dragits att deras indelning med en yttre ring av sexton sektioner överensstämde med indelningen av himlens sexton sektioner och att anledningen till att man studerade levern kan ha varit att den uppfattades som en miniatyr av kosmos. Olika förändringar på levern skulle då kunna tolkas som tecken på himlavalvet.¹⁷ Bronslevern från Piacenza är av naturlig storlek och tros var gjord runt 100 f. Kr. Anledningen till att den hittats i denna nordliga del av Italien kan vara att den tappats av en haruspex som färdats med en romersk armé. Antagligen användes bronslevrar inte vid själva tolkningen utan snarare som övningsmaterial i utbildningssyfte eller som en form av minneslapp. Användandet av bronslevrar som den från Piacenza finns belagt i det ikonografiska materialet.¹⁸

Hur haruspices fungerade som organisation i Etrurien är dolt eftersom det skriftliga materialet utgår ifrån organisationen i den romerska kontexten.¹⁹ Den moderna litteraturen nämner ofta, som vedertagna uppgifter, att haruspices tvunget var av aristokratisk börd och att kunskapen fördes vidare från far till son.²⁰ En teori är att haruspices var ett samlingsnamn och en generell benämning för olika typer av teckentydare och personer kunniga i divination.²¹ Ytterligare en tolkning gör en skillnad mellan leverskådningsprästen, haruspex och ett prästämbete som tolkade blixtar och gick under namnet *fulguriator*.²² En förmodad *fulguriator* skulle förutom kunskapen att tolka blixtar även ha haft förmågan att framkalla blixtar genom böner och offer. Teorin tar fasta på en inskrift från Pesaro där den avlidne L. Cafatius benämns som haruspex

¹⁵ Scheid 2003, 84.

¹⁶ Cic. *Nat. D.* 2.11; Haynes 2000, 278; Sen. *Q.Nat.* 2.38-42; Wikander & Wikander 1987, 57.

¹⁷ Bonfante 2006, 10; Wikander & Wikander 1987, 57.

¹⁸ Bonfante 2006, 10.

¹⁹ Warrior 2002, 5.

²⁰ Burkert 1992, 45. Det förstnämnda är enligt mig föga troligt, särskilt inte när det kommer till haruspices i den romerska kontexten. Se vidare diskussion under kapitlet Resultat /slutsats s, 28.

²¹ Warrior 2002, 5. Även detta gäller troligtvis bara den romerska kontexten.

²² Haynes 2000, 279. Mig veterligen är det ingen generell uppfattning att det skulle ha förhållit sig på detta sätt då jag endast stött på teorin hos Haynes.

och *fulguriator* vilket inte bara kan ses som ett belägg för prästerskapet i sig utan även att en person kunde inneha båda ämbetena.²³ En annan möjlig tolkning av inskriptionen är att en *fulguriator* inte bara tolkade utan även kunde trola med blixtar i en mer profan mening vilket ger en annan typ av specialistämbete utöver *haruspices*.²⁴

På en bronsspiegel från Tuscania kan man se Avle Tarchunus²⁵ och Pava Tarchies²⁶ utföra *haruspici*. (Se Bilaga, figur 3). Den andre mannen från höger har tolkats som Avle Tarchunus. Han bär den typiska hatten sittande bak i nacken och betraktar den yngre mannen som studerar en lever. Den yngre mannen som tolkats som Pava Tarchies bär sin hatt på huvudet och har foten placerad på en sten när han undersöker levern som hålls i den vänstra handen. En teori är att scenen beskriver hur Tages lär ut kunskapen om *haruspici* till Tarchon.²⁷ Att ha hatten hängandes på ryggen har tolkats som det tecken som bekräftade att personen i fråga var en *haruspex*.²⁸ Det ikonografiska materialet ger flera indikationer på hur *haruspices* gick klädda. (Se bilagor, figur 2,3,4 och 5). Bronsstatyetter föreställande *haruspices* visar på hur prästerna antagligen såg ut. (Se bilagor, figur 4 och 5). De båda statyetterna bär varsin långärmad tunika. Utanpå tunikan bär de en mantel av oregelbunden form med en tjockare kant som ser ut att vara gjord av ull. Mantelns form och den tjockare kanten skulle kunna tyda på en ut- och invänd djurhud, antagligen får. På huvudet bär de den karakteristiska toppiga hatten fäst under hakan med ett snöre.²⁹ Hatten var troligtvis gjord av filt med ett band att knyta under hakan³⁰ men en annan teori är att även den var av fårskinn.³¹ Forskarvärlden är inte helt samstämmig när det gäller identifiering av *haruspices* efter en typisk klädedräkt.³² Cicero förtäljer dock hur Cato d. ä. förvånades över hur en *haruspex* kunde möta en annan utan att skratta åt dennes lustiga klädnad vilket tyder på en allmän romersk uppfattning gällande *haruspices* klädnad.³³

²³ Haynes 2000, 279. Enligt Haynes referenser verkar urnan vara den enda indikationen på att det skulle finnas en skillnad mellan *haruspex* och *fulguriator*. Se *CIL* XI 6363.

²⁴ MacBain 1982, 52.

²⁵ Avle Tarchunus har både tolkats som Tarchons son (se *OCD*³, s.v. "Tarchon" 1473) och som en annan benämning på Tarchon själv (se Pfiffig 1975, 38). Tarchon var son, broder eller på annat sätt relaterad till Tyrrhenus som skall ha grundat Tarquinia. Se *OCD*³, s.v. "Tarchon", 1473.

²⁶ Annat namn på Tages. Se Pfiffig 1975, 49. Se kapitlet *Etrusca Disciplina* s, 13 för vidare förklaring av Tages.

²⁷ Pfiffig 1975, 38. Se kapitlet *Etrusca Disciplina* s, 13 för vidare förklaring.

²⁸ Thomson de Grummond 2006b, 35.

²⁹ Haynes 2000, 279.

³⁰ Pfiffig 1975, 49.

³¹ Haynes 2000, 279.

³² Thomson de Grummond 2006b, 35.

³³ Cic. *Div.*2.52. Källan bygger visserligen på en romersk kontext men troligtvis är det den typiska klädnad som ses i den etruskiska ikonografin som Cato d. ä syftar på.

4.1.2. *Etrusca Disciplina*

Etruskerna var, om man får tro Livius ord, ett ovanligt religiöst folk.³⁴ De uppfattade sina gudomar som fullständigt dominerande över människans existens. Prästernas plikt var att ta emot gudarnas tecken och genom dem tolka gudarnas vilja för att på bästa tänkbara sätt rätta sig genom offer och genom att fastställa de rättesnören efter vilka människorna skulle leva.³⁵

Den etruskiska religionen byggde, till skillnad från den romerska, på uppenbarelsen nedtecknade i en religiös skrift, *Etrusca disciplina*. I två vågor ska först en siare och sedan en sierska ha kommit med budskap till det etruskiska folket.³⁶ Den förste var Tages, en pojke med en gammal mans visdom, som uppenbarade sig i en plogfåra då en bonde från Tarquinia plöjde sin åker.³⁷ Tages förmedlade sitt budskap om teckentydning och *haruspici* till den etruskiska aristokratin³⁸ som nedtecknade hans ord i *libri tagetici*. Skriften kom att utgöra grunden för *Etrusca disciplina*, ett samlingsverk av böcker rörande etruskisk kult.³⁹ Cicero berättar i *De Divinatione* om sin minst sagt misstänksamma inställning till legenden om Tages:

“Who in the world is stupid enough to believe that anybody ever ploughed up — which shall I say — a god or a man? If a god, why did he, contrary to his nature, hide himself in the ground to be uncovered and brought to the light of day by a plough? Could not this so-called god have delivered this art to mankind from a more exalted station? But if this fellow Tages was a man, pray, how could he have lived covered with earth? Finally, were had he himself learned the things he taught others? But really in spending so much time in refuting such stuff I am more absurd than the very people who believe it.”⁴⁰

— Cic. *Div* 2.23.51, övers. W. A. Falconer.

³⁴ Liv. 5.1.6.

³⁵ Haynes 2000, 270.

³⁶ Haynes 2000, 270; Thomson de Grummond 2006a, 1.

³⁷ Cic. *Div*. 2.23.50; Haynes 2000, 270.; Lenaghan 1969, 32; Thomson de Grummond 2006b, 27; Wikander och Wikander 1987, 57.

³⁸ Aristokratin kan mer specifikt tolkas som Tarchon eller möjligtvis det etruskiska prästerskapet *lucumones*. Se Lenaghan 1969, 32; Pfiffig 1975;46.

³⁹ Haynes 2000, 270.; Lenaghan 1969, 32; Wikander och Wikander 1987, 57.

⁴⁰ “Estne quisquam ita desipiens, quicredat exeratum esse — deum dicam an hominem? Si dues, cur se contra naturam in terram abdiderat, ut paatefactus aratro lucem aspiceret? Quid? Idem nonne poterat deus himminibus disciplinam superiore e loco tradere? Si autem homo ille Tages fuit, quonam modo potuit terra oppressus vivere? Unde porro illa potuit, quae docebat alios, ipse didicisse? Sed ego insipientior quam illi ipsi, qui ista credunt, qui quidem contra eos tam diu disputem.”

Sierskan som kom med religiösa budskap var nymfen Vegoia⁴¹ som uppenbarade sig för en etruskisk man vid namn Arruns Veltumnus. Hon ska enligt romerska upplysningar ha givit etruskerna kunskapen att tolka blixtar vilken kom att resultera i *libri fulgurales* samt förmedlat föreskrifter gällande fastställandet av gränser och gränsstenar.⁴² Här kan ses en tydlig parallell till *pomerium*, den sakrala stadsgränsen i Rom innanför vilken man inte fick begrava eller låta armén vistas.⁴³

Etrusca disciplina delades traditionellt upp i tre olika delar.⁴⁴ *Libri haruspicini* behandlade undersökning och tolkning av inälvor. *Libri fulgurales* behandlade blixtar och andra fenomen som kunde relateras till dessa. *Libri rituales* behandlade frågor som kunde relateras till krig och fred såsom beskrivningar av hur man skulle gå till väga vid grundläggandet av städer, klassifikation av medborgare, arméns konstitution etc.⁴⁵ Förutom dessa tre grunddelar fanns även *libri fatales* vilken behandlade ödet och samtliga typer av järtecken från vilka haruspices ansågs kunna tolka gudarnas vilja.⁴⁶ Böckerna användes av haruspices för att söka svar på de frågor som ställts till materialet.⁴⁷ Böckerna i sig är sedan länge försvunna men enstaka referenser som vittnar om vikten av detaljer kan hittas i romerska verk.⁴⁸ De få passager som överlevt innehåller ofta missuppfattningar och ger en vriden bild av hur de etruskiska ritualerna egentligen såg ut.⁴⁹

4.2. Konsultation av haruspices i Rom

4.2.1. Romerska *collegia*

Indelningen av prästliga ämbeten i *collegia* var något typiskt för det romerska religiösa systemet under republiken. Under den här perioden fanns, enligt romerska författare, tre huvudsakliga *collegia*; *pontifices*, *augures* och *decemviri sacris faciundis*. Utöver dessa fanns

⁴¹ Vegoia går, i litteraturen, även under andra namn så som Begoe och Vegoe. Se Lenaghan 1969, 32.

⁴² Haynes 2000, 270; Lenaghan 1969, 32; Wikander och Wikander 1987, 57.

⁴³ Wikander och Wikander 1987, 57.

⁴⁴ Heurgon 2002, 224.

⁴⁵ Heurgon 2002, 224; Lenaghan 1969, 32.

⁴⁶ Heurgon 2002, 224.

⁴⁷ Lenaghan 1969, 33.

⁴⁸ Wikander & Wikander 1987, 57.

⁴⁹ Haynes 2000, 270.

även ett fjärde betydelsefullt *collegium, fetiales*.⁵⁰ Av dessa fyra *collegia* var det endast *collegium augurum* som redan från början varit en statlig institution.⁵¹ Grundprincipen för indelningen var den att prästerna ansågs vara experter och de olika *collegia* hade specifika uppgifter och strikta riktlinjer. Prästerna arbetade som grupp och hade inga individuella uppgifter. De kunde ensamma utföra ritualer men representerade alltid sitt *collegium*. Senaten konsulterade de olika *collegia* som experter på sina respektive områden. Skillnaden mellan dessa offentliga *collegia* och andra prästämbeten i Rom låg i konsultationen. Enligt romerska källor verkar endast de offentliga *collegia* ha konsulterats av senaten. Eftersom de olika *collegia* hade skilda kunskapsfärer i vilka de var verksamma behövdes ingen strikt hierarki av religiös auktoritet.⁵²

Augurernas huvudsakliga syfte var att ta *auspicias*,⁵³ exempelvis specifika fåglars flykt, och tolka deras innebörd. De använde sig även av andra tekniker, som tolkning av blixtrar, för att upprätthålla gudarnas goda vilja. Augurerna ägnade sig antagligen inte åt tolkning av inälvor och konsulterades inte av senaten för tolkning av onaturliga händelser och under. Oftast var det inte augurerna själva som tog *auspicias*. Högt ställda personer som innehade politiska, juridiska eller militära ämbeten hade rätten att ta *auspicias* och förde denna rättighet vidare till sina efterträdare. Augurernas roll var i de fallen att medverka som rådgivare eller vittne till händelsen och augurernas *collegium* var det som beslutade om huruvida det gjorts lagenligt eller inte. Augurernas sfär var ett typexempel på hur religion och politik i Rom flätades samman. Alla offentliga handlingar sköttes i samband med ritualer som var knutna till augurernas kunskapsområde. *Pontifices* var ett invecklat *collegium* som utgjordes av ett flertal prästerliga ämbeten så som *rex sacrorum*, *flamines* och en ledare i *pontifex maximus*.⁵⁴ Dessa olika ämbeten hade ett bredare och mer svårdefinierat spektrum av funktioner än augurerna. Enkelt uttryckt kan sägas att allt det som inte specifikt föll inom ramen för någon av de andra *collegia* tillhörde *pontifices* kunskapsfär. Deras åtaganden kunde även röra sig utanför vad man med dagens mått skulle räkna till religiösa plikter.⁵⁵ *Fetiales* och *decemviri sacris faciundis* kan med lätthet definieras utifrån deras respektive kunskapsfärer. *Fetiales* var det *collegium* som utförde och kontrollerade de ritualer som

⁵⁰ Beard *et al.* 1998a, 18.

⁵¹ Wheeler 2008, 185.

⁵² Beard *et al.* 1998a, 18-21.

⁵³ Cic. *Nat. D.* 1.122.

⁵⁴ Beard *et al.* 1998a, 19-23.

⁵⁵ Beard *et al.* 1998a, 24. Det kan tyckas märkligt att skilja på sakrala och profana åtaganden då den romerska kulturen som bekant inte gjorde någon skillnad härvid. Vad författarna syftar på är i huvudsak *pontifices* roll som domare och förvaltare av lagar vilket de menar inte i första hand var en religiös funktion.

krävdes för att romarna skulle kunna påbörja ett krig på riktigt sätt samt garantera att det skulle ses som ett rätttrådig krig, *bellum iustum*. *Decemviri sacris faciundis* var det *collegium* som hade hand om de sibyllinska böckerna. När järtecken och onaturliga händelser inträffade hade senaten möjlighet att vända sig både till haruspices och *decemviri sacris faciundis*.⁵⁶ Senaten konsulterade *decemviri sacris faciundis* vilka i sin tur sökte svar i de sibyllinska böckerna. Deras ord sändes tillbaka till senaten som fattade ett beslut baserat på dessa.⁵⁷

4.2.2. Funktion och utveckling

Det tidiga Rom hade inte den kunskapsnivå som krävdes för att syssla med den här typen av komplicerad divination.⁵⁸ Dessutom hade romarna själva inte rätt att utföra haruspici utan var förvisade att söka konsultation hos haruspices.⁵⁹ Etruskerna ansågs duktiga på divination överlag vilket romarna beundrade och till viss del försökte efterlikna.⁶⁰ I källor från den tidiga republiken beskrivs hur haruspices tillkallades från Etrurien vid tillfällen då senaten behövde deras råd.⁶¹ Enkelt uttryckt kan sägas att deras funktion var att tolka olika under och järtecken, tillhandahålla kunskap om divination från *Etrusca disciplina* och genom kunskapen besvara frågor och ge råd om gudarnas önsknings.⁶² Ett järtecken kunde visa på att gudarnas välvilja, *pax deorum*, hade brutits eller var i fara. Senatens uppgift var att bestämma huruvida ett under eller en märklig händelse skulle betraktas som ett järtecken eller inte. Tolkningsfasen sköttes sedan av haruspices eller i mer allvarliga fall av *decimviri sacris faciundis* vilka konsulterade de sibyllinska böckerna. Haruspices meddelade senaten vilka åtgärder man kommit fram till och fick senatens godkännande att genomföra vad som krävdes. Senaten hade dock möjlighet att förvränga tolkningarna till sin fördel utefter politiska intressen.⁶³ En möjlig tolkning är att det var bristen på romerska prästerskap med kunnighet i divination som skapade senatens och statens intresse för konsultation av haruspices.⁶⁴

⁵⁶ Beard et al. 1998a, 26f.

⁵⁷ North 2000, 93f.

⁵⁸ Pfiffig 1975, 45.

⁵⁹ Wikander & Wikander 1987, 58.

⁶⁰ Bonfante 2006, 10; Diod. Sic. 5.40.

⁶¹ Liv. 1.55; Liv. 27.37.5-7; Pfiffig 1975, 45; Rose 1949, 89.

⁶² North 2000, 93f; Pfiffig 1975, 46.

⁶³ Warrior 2006, 49.

⁶⁴ Pfiffig 1975, 45.

Hos Valerius Maximus står klart att haruspices räknades till ett av de viktiga prästerskapen i Rom:

“Our ancestors decreed that fixed and customary ceremonies be managed through the science of the Pontiffs, guidance for the good conduct of affairs through the observations of Augurs, Apollo’s prophecies through books of the seers, aversion of portents through Etruscan discipline.”⁶⁵

— Val. Max. 1.1.1, övers. D. R. Shackleton Bailey.

Haruspices bröt dock från det traditionella mönstret av offentliga *collegia* och hade ett bredare spektrum av funktioner.⁶⁶ De utgjorde ett självständigt prästerskap vilket kunde konsulteras för både privata och offentliga råd och man var stolt över att stå utanför de statliga organisationerna.⁶⁷ Före slutet av republiken finns inga indikationer på att haruspices skulle ha utgjort ett *collegium*. De konsulterades dock av senaten mycket tidigare än så. Uppgifterna tyder på att man såg haruspices som främlingar kommande från en kontext som inte var romersk. Detta skulle i sin tur skulle kunna förklara varför deras organisation skiljde sig från den romerska. En annan möjlighet är att de inte var uttalat främmande men uppfattades så eftersom de representerade en främmande kult. Den senare tolkningen passar troligtvis bättre in på kejsartid. Trots att den moderna arkeologin vill ha det till att romare och etrusker delade en och samma kultur, inte bara under 500-talet utan även senare, verkar det inte som om romarna uppfattade det så. Den etruskiska kulturen var främmande men trots detta mäktig i flera avseenden. Kanske skulle haruspices annorlunda organisation bekräfta denna skillnad.⁶⁸ Haruspices ansågs kunna förutsäga framtiden, något som inte tillskrevs de romerska augurerna.⁶⁹ En augur kunde svara på frågan huruvida gudarna gillade eller ogillade en handling förutsatt att den var eller snart skulle vara påbörjad. På samma sätt kunde de ge besked om huruvida gudarna var nöjda eller inte med ett offer. Augurens utlåtande lämnade

⁶⁵“Maiores statas sollemnesque caerimonias pontificum scientia, bene gerendarum rerum auctoritate<s> augurum observatione, Apollinis praedictione<s> vatum libris, portentorum depulsi<one>s Etrusca disciplina explicari voluerunt.” Valerius Maximus har hämtat uppgifterna från bland andra Cicero men summerar kontentan på ett lättförståeligt sätt. Se Cic. *Nat. D.* 3.5.

⁶⁶ Beard et al. 1998a, 20; North 2000, 93f.

⁶⁷ Wheeler 2008, 185.

⁶⁸ Beard et al. 1998a, 20. En idé som sällan tas upp och ges utrymme i den moderna litteraturen.

⁶⁹ Rose 1949, 89; Scheid 2003, 94.

med andra ord mycket osagt och därför konsulterades haruspices när ett mer detaljerat svar krävdes.⁷⁰

Haruspices roll inom den romerska religionen var ett unikt fenomen. Att präster från en utomstående kult fick möjlighet att påverka ett samhälle både religiöst och till viss del politiskt till den grad haruspices gjorde saknar motsvarighet i den antika världen.⁷¹ Två faktorer presenteras som tillsammans kan ha bidragit till detta unika fenomen. Dels det faktum att romarna var imponerade av etruskernas divinationstekniker vilket tydligt framgår av Ciceros bror Quintus uttalande:

“But the Etruscans, being in their nature of a very ardent religious temperament and accustomed to the frequent sacrifice of victims, have given their chief attention to the study of entrails. And as on account of the density of the atmosphere signs from heaven were common among them, and furthermore since that atmospheric condition caused many phenomena both of earth and sky and also certain prodigies that occur in the conception and birth of men and cattle – fore these reasons the Etruscans have become very proficient in the interpretation of portents.”⁷²

— Cic. Div. 1.42, övers. W. A. Falconer.

Ytterligare en faktor, vilken inte är inte lika uppmärksam, är att en haruspex förutom att inneha ett prästämbete även var en betydande aristokrat vilket sågs som positivt.⁷³ Trots ett stort religiöst inflytande finns få utbildningar av haruspices i en romersk kontext bevarade. En stenrelief från Rom (se Bilagor, figur 6) omnämns ofta i den moderna litteraturen som föreställande en haruspex.⁷⁴

⁷⁰ Rose 1949, 89.

⁷¹ MacBain 1982, 43.

⁷² “Etrusci autem, quod religione imbuti studiosius et crebrius hostias immolabant, extorum cognitioni se maxime dederunt, quodque propter aëris crassitudinem de caelo apud eos multa fiebant, et quod ob eandem causam multa inusitata partim e caelo, alia ex terra oriebantur, quaedam etiam ex hominum pecudumve conceptu et satu, ostentorum exercitatissimi interpretes exstiterunt.”

⁷³ MacBain 1982, 43; Scheid 2003, 124. Faktorn kan ifrågasättas då det som tidigare nämnt inte är helt säkert att alla haruspices som verkade i Rom var aristokrater.

⁷⁴ Ferguson 1970, Pl. 73. Motivet tål att diskuteras och personligen anser jag att den inte ger några som helst indikationer på att mannen ifråga skulle vara en haruspex.

Under 200-talet f. Kr var sammankallandet och konsultationen av haruspices i Rom fortfarande på ett experimentellt plan men ökande kraftigt under det andra puniska kriget.⁷⁵ Under de puniska krigen då krisen var ett faktum var romarna desperata nog att tillåta en mängd nya religiösa influenser, inte bara etruskiska, vilket skulle kunna förklara varför haruspices tycks ha konsulterats relativt mycket under den här perioden.⁷⁶ Det finns indikationer på att haruspices fick en större och mer betydande roll under mitten av 100-talet f. Kr. Perioden erhåller en större mängd rapporterade svar från haruspices samtidigt som dessa i större utsträckning började erbjuda teckentolkning och förutsägelser utöver de traditionella tolkningarna, något som kan ses som ett avståndstagande från den romerska kulturen.⁷⁷ Under mitten av 100-talet f. Kr genomförde senaten två i frågan viktiga påbud. Det första genomfördes år 139 f. Kr och gjorde det lagligt att slänga ut utländska astrologer, som sålde sina falska konster, ur staden.⁷⁸ Det andra påbudet gällde haruspices och beskrivs av Ciceros bror Quintus i *De Divinatione* likt följande:

”Again, the Etrurians are very skilful in observing thunderbolts, in interpreting their meaning and that of every sign and portent. That is why, in the days of our forefathers, it was wisely decreed by the Senate, when its power was in full vigour, that, of the sons of the chief men, six should be handed over to each of the Etruscan tribes for the study of divination, in order that so important a profession should not, on account of the poverty of its members, be withdrawn from the influence of religion, and converted into a means of mercenary gain.”⁷⁹

– Cic. *Div.* 1.41, övers. W. A. Falconer.

Att divination skulle utnyttjas för ett ekonomiskt syfte uppfattades som oroande.⁸⁰ En tydlig skillnad ses dock i hur haruspices mer eller mindre fick en etablerad roll som en del av

⁷⁵ MacBain 1982, 44; Scheid 2003, 124.

⁷⁶ Grant 1957, 51.

⁷⁷ Beard *et al.* 1998a, 102. Författarna menar att dessa uppgifter finns hos Livius men då ingen referens ges är det svårt att uttala sig om hur informationen egentligen sett ut.

⁷⁸ Beard *et al.* 1998a, 101-113. Huruvida det endast rörde sig om astrologer är en tolkningsfråga. För en mer detaljerad beskrivning av påbudet se Val. Max I.3.2.

⁷⁹ “Etruria autem de caelo tacta scientissime animadvertit eademque interpretatur, quid quibusque ostendatur monstris atque portentis. Quocirca bene apud maiores nostros senatus tum, cum florebat imperium, decrevit, ut de principum principum filiis sex singulis Etruriae populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum a religionis auctoritate abduceretur ad mercedem atque quaestum.”

⁸⁰ Beard *et al.* 1998a, 113. Att haruspices av fattigdom skulle lockas att utnyttja sina kunskaper för ekonomisk vinnings skull är något som definitivt talar mot det vedertagna påståendet att samtliga medlemmar tvunget var av aristokratisk börd.

senatens redskap för att kunna ta i tu med viktiga under och järtecken samtidigt som astrologerna kördes på porten. Detta kan tolkas som att haruspices måste försvaras eftersom det betraktades mer som en del av den romerska traditionen.⁸¹ Det finns dock olika tolkningar gällande organisationen i sig. En teori är att termen haruspex även kunde användas i en vidare bemärkelse som benämning på olika typer av teckentydare och personer kunniga i divination.⁸² Flera antika författare tycks vara av den uppfattningen att det fanns haruspices av olika trovärdighetsgrad.⁸³ Dels fanns det haruspices av högre klass som får antas vara de som tillkallades av senaten för att ge råd, dels charlataner och kringstrykande skojare som *vicani haruspices*⁸⁴ vilka troligtvis var de som förekom i satirisk komedi.⁸⁵

Under den tidiga kejsartiden verkar konsultationen mer eller mindre ha avstannat och Tacitus beskriver i *Annales* hur kejsar Claudius för fram önskemålet att återupprätta haruspices som prästämbete inför senaten:⁸⁶

“He next consulted the senate on the question of founding a college of diviners, so that “the oldest art of Italy should not become extinct through their indolence. Often, in periods of public adversity, they had called in diviners, on whose advice religious ceremonies had been renewed and, for the future, observed with greater correctness; while the Etruscan nobles, voluntarily or in the instance of the Roman senate, had kept up the art and propagated it in certain families. Now that work was done more negligently through the public indifference to all liberal accomplishments, combined with the progress of alien superstitions. Fore the moment, indeed all was flourishing; but they must show their gratitude to the favour of Heaven by making sure that the sacred rituals observed in the time of hazard were not forgotten in the day of prosperity.” A senatorial decree was accordingly passed, instructing the pontiffs to consider what points in the discipline of the haruspices needed to be maintained or strengthened.”⁸⁷

⁸¹ Beard *et al.* 1998a, 113.

⁸² Beard *et al.* 1998a, 20; Warrior 2002, 5. Författarna redogör varken för teorins grund eller vilka prästämbeten det i så fall skulle röra sig om.

⁸³ Cic. *Div.* 1.58.

⁸⁴ Vicanus a. 3 (vicus) by- (haruspices); som drar omkring i byarna.

⁸⁵ Pfiffig 1975, 45; Plaut. *Poen.* 449-66.

⁸⁶ Pfiffig 1975, 46.

⁸⁷ “Rettulit deinde ad senatum super collegio haruspicum, ne vetustissima Italiae disciplina per desidiam exolesceret: saepe adversis rei publicae temporibus accitos, quorum monitu redintegratas caerimonias et in posterum rectius habitas; primoresque Etruriae sponte aut patrum Romanorum impulsu retinuisse scientiam et in familias propagasse: quod nunc segnus fieri publica circa bonas artes socordia, et quia externae superstitiones valescant. Et laeta quidem in praesens omnia, sed benignitati deum gratiam referendam, ne ritus sacrorum inter

Claudius skäl till ett återinrättande verkar till synes vara av rent antikvariska skäl än av religiösa.⁸⁸ Från 47 e. Kr utgjorde haruspices en egen enhet med ett bestämt antal på sextio⁸⁹ medlemmar med uppgift att tjäna Roms syfte. Trots detta kom haruspices inte att utgöra ett romerskt *collegium* i den bemärkelsen och blev heller aldrig fullt ut betraktade som romerska präster.⁹⁰ En teori är att haruspices, under kejsartiden då de inte längre kallades in från Etrurien, till och med hade skolor i Rom med syfte att utbilda nya präster.⁹¹

4.2.3. Offentlig konsultation av haruspices

Arméns moral var beroende av att man kunde förvissa sig om gudarnas stöd och att korrekt kunna tolka järtecken var en grundstomme inom den romerska religionen både gällande offentliga och privata intressen. En teori är att haruspices roll ändrades dramatiskt i brytpunkten mellan republik och kejsartid eftersom befälhavarna i armén slutade att själva ta auspicier vilket krävde att olika prästämbeten, däribland haruspices, fick en större roll inom armén. De kom att inordnas under befälhavarens kontroll och skulle på så vis ha blivit ytterligare specialiserade.⁹² Resonemanget haltar dock eftersom det inte är särskilt troligt att ett redan specialiserat prästerskap kunde bli mer specialiserade. Antagligen var det bara rollen inom armén och inte deras kunskap och utövande av divination som kom att förändras. Specialister som haruspices fick snarare en ny position – militär grad – baserad på deras religiösa funktion.⁹³

Livius visar på en positiv inställning till konsultation i en passage där den romerska konsuln Decius Mus valde att offra sitt eget liv för att vinna ett slag under revolten mot Rom år 340 f. Kr:⁹⁴

ambigua culti per prospera oblittearrentur. Factum ex eo senatus consultum, viderent pontifices quae retinenda firmandaque haruspicum.“

⁸⁸ Ferguson 1970, 154.

⁸⁹ Siffran varierar i flera moderna verk på grund av tolkningssvårigheter.

⁹⁰ Beard *et al.* 1998a, 101; Beard *et al.* 1998b, 175; Scheid 2003, 123.

⁹¹ Pfiffig 1975, 115. Några belägg för teorin framkommer så vitt jag vet inte hos Pfiffig.

⁹² Wheeler 2008, 185f. För vidare förklaring till teorin i fråga se Rüpke 1990.

⁹³ Wheeler 2008, 185f.

⁹⁴ Warrior 2002, 45.

“The Roman consuls before leading their troops into battle offered sacrifices. It is said that the soothsayer pointed out to Decius that the head of the liver was wounded on the friendly side; but that the victim was in all other respects acceptable to the gods, and that the sacrifice of Manlius had been greatly successful. “It is well enough,” said Decius, “If my colleague has received favourable tokens.”⁹⁵

– Liv 8.9.1-2, övers. B. O. Foster.

Det var inte alltid som ett råd från haruspices kunde förhindra att en oönskad händelse inträffade. Livius beskriver hur den romerska konsuln Tiberius Sempronius Gracchus år 212 f. Kr; under det andra puniska kriget, trots varningar från haruspices blev dödad i ett bakhåll:⁹⁶

“As Gracchus was sacrificing before leaving Lucania, an unfavourable portent occurred. After the slaying of the victim two snakes gliding stealthily up to the entrails ate part of the liver, and on being noticed vanished suddenly from sight. When for that reason the sacrifice was repeated on the advice of the soothsayers, and while the entrails were being kept with greater care, that the snakes for the second and the third time gliding up tasted the liver and went away unharmed. Although the soothsayers had warned in advance that the portent applied to the general, and that he must beware of men hiding and of covert plans, still the impending fate could not be averted by any foresight.”⁹⁷

– Livy 25.16.1-5, övers. F. G. Moore.

Hur man uppfattade den här typen av fruklös hjälp från haruspices framkommer inte av Livius text men det var annat ljud i skällan när svaren inte var riktiga. Cicero slår hårt ner på det faktum att haruspices råd inte alltid var att lita på:

⁹⁵ “Romani consules, priusquam educerent in aciem, immolaverunt. Decio caput iocineris a familiari parte caesum haruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam dis hostiam esse; Manlium egregie litasse. “Atqui bene habet” inquit Decius, “si ab college litatum est.”

⁹⁶ Warrior 2002, 56.

⁹⁷ “Graccho, priusquam ex Lucanis moveret, sacrificanti triste prodigium factum est: ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex occulto adlapsi adedere iocur conspectique repente ex oculis abierunt. Ideo cum haruspicum monitu sacrificium instauraretur atque intentius exta reservarentur, iterum ac tertium tradunt adlapsos libatoque iocinere intactos angues abisse. Cum haruspices ad impertorem id pertinere prodigium praemonuissent et ab occultis cavendum hominibus consultisque, nulla tamen providentia fatum imminens moveri potuit. “

“Again, when Caesar himself was warned by a most eminent soothsayer not to cross over to Africa before the winter solstice, did he not cross? If he had not done so all the forces opposed to him would have effected a junction. Why need I give instance — and, in fact, I could give countless ones — where the prophecies of soothsayers either were without result or the issue was directly the reverse of the prophecy?”⁹⁸

— Cic. *Div* 2.23.53, övers. W. A. Falconer.

”But indeed, that was quite a clever remark which Cato made many years ago: ‘I wonder,’ said he, ‘that a soothsayer doesn’t laugh when he sees another soothsayer.’ For how many things predicted by them really come true? If any do come true, then what reason can be advanced why the agreement of the event with the prophecy was not due to chance?”⁹⁹

— Cic. *Div*. 2.23.52, övers. W. A. Falconer.

Quintus var av en annan uppfattning än sin bror och visar på en mer positiv inställning till de former av divination som haruspices utövade:

”So it is with the responses of the soothsayers, and, indeed, with every sort of divination whose deductions are merely probable; for divination of that kind depends on inference and beyond inference it cannot go. It sometimes misleads perhaps, but none the less in most cases it guides us to the truth. For this same conjectural divination is the product of boundless eternity and within that period it has grown into an art through the repeated observation and recording of almost countless instances in which the same results have been preceded by the same signs.”¹⁰⁰

— Cic. *Div* 1.14.24-25, övers. W. A. Falconer.

Quintus verkar inte hysa någon absolut tilltro till haruspices metoder och råd men han medger, till skillnad från sin broder, att de ofta visar sig vara sanna. Uttalandet i sig verkar

⁹⁸ “Ipse Caesar cum a summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, none transmisit? quod in fecisset, uno in loco omnes adversariorum copiae convenissent. Quid ego haruspicum response commemorem (possum equidem innumerabilia) quae aut nullos habuerint exitus aut contraries?”

⁹⁹ “Vetus autem illud Catonis admodum scitum est, qui mirari se aiebat quod non rideret haruspex haruspicem cum vidisset. Quota enim quaque res evenit praedicta ab istis? Aut, si evenit quippiam, quid afferri potest, cur non casu id evenit?”

¹⁰⁰ “Similis est haruspicum responsio omnisque opinabilis divinatio; coniectura enim nititur, ultra quam progredi non potest. Ea fallit fortasse non numquam, sed tamen ad veritatem saepissime derigit; est enim ab omni aeternitate repetita, in qua cum paene signis antegressis, ars est effecta eadem saepe animadvertendo ac notando.”

dock antyda att detta snarare berodde på teknikens långa kontinuitet och insamlande av information än att metoderna i grunden var effektiva. Det hände att haruspices missbrukade sin religiösa ställning och att detta straffades hårt framkommer i en passage hos Aulus Gellius:

”Statyn av den tappre Horatius Cocles på folkförsamlingen i Rom träffades av blixten. För att med försoningsoffer använda himlens vrede tillkallades teckentydare från Etrurien. Dessa som i sina hjärtan var arga ovänner till Roms folk hade bestämt sig för att ge helt och hållet galna anvisningar i de religiösa frågorna och gav sålunda det felaktiga rådet att flytta statyn till en lägre plats dit solen aldrig nådde, skymd av höga byggnader runt om. De fick sin vilja igenom, men sedan anklagades de inför folket, avslöjades och dödades efter att ha bekänt sin trolöshet.”¹⁰¹

— Gell. *Na.* 4.5 övers. B. Cavallin.

Cicero som själv var augur förhöll sig ytterst skeptisk till haruspices form av divination. Han föraktade och ansåg den mer eller mindre konstgjord.¹⁰² Som både augur och aristokrat med en tro på laglydnad ansåg han dock augurernas teckentolkning som nödvändig för att skydda och bevara den romerska demokratin.¹⁰³ Hur andra prästerliga *collegia* såg på konsultationen beskrivs av Quintus när han citerar Ciceros kollega Appius Claudius, medlem av augurkollegiet:

“In fine, I say, I do not care a fig
For Marsian augurs, village mountebanks,¹⁰⁴
Astrologers who haunt the circus grounds,
Or Isis-seers, or dream interpreters:
— for they are not diviners either by knowledge or skill,¹⁰⁵ —
But superstitious bards, soothsaying quacks,

¹⁰¹ ”Statua Romae in comitio posita Horatii Coclitis, fortissimi viri, de caelo tacta est. Ob id fulgur piaculis luendum aruspices ex Etruria acciti, inimico atque hostili in populum Romanum animo, instituerant eam rem contrariis religionibus procurare, atque illam statuam sauserunt in inferiorem locum perperam transponi, quem sol opposite circum undique altarum aedium numquam illustratet. Quod cum ita fieri persuasissent, delati ad populum proditique sunt et, cum de perfidia confessi essent, necati sunt...”

¹⁰² Ferguson 1970, 154.

¹⁰³ Falconer 1979, 216.

¹⁰⁴ Uttrycket är en översättning av *vicanos* haruspices. Se översättningsnot 107.

¹⁰⁵ [sic] Översättaren påpekar här att det finns olika uppfattningar om huruvida de första meningarna bör skrivas på vers eller på prosa.

Averse to work, or mad, or ruled by want,
Directing others how to go, and yet
What road to take they do not know themselves;
From those to whom they promise wealth they beg
A coin. From what they promised let them take
Their coin as toll and pass the balance on.”¹⁰⁶

– Cic. *Div.* 1.58 övers. W. A. Falconer.

Appius Claudius syftar här uttalat på de sämre ansedda *vicanos haruspices*. Huruvida han gjorde någon skillnad mellan olika *haruspices* eller drog alla över en kam framgår inte av texten.

4.2.4. Privat konsultation av *haruspices*

Den romerska staten konsulterade *haruspices* titt som tätt. Förfnämna romare kunde även hålla sig med en egen privat *haruspex*, något som inte var ovanligt under republiken.¹⁰⁷ En teori är att *haruspices* tjänade den romerska statens syften då de blev tillkallade men att de vanligtvis konsulterades av privatpersoner.¹⁰⁸ Både den rika eliten och mer enkla familjer konsulterade *haruspices* i privata frågor. Huruvida det var förutsägelser om framtiden eller en önskan att skapa bättre relationer med gudarna som var mest eftertraktat är svårt att säga eftersom de skriftliga upplysningarna är få. Om de *haruspices* som arbetade med privat konsultation finns nästan inget skriftligt material bevarat. Det är oklart huruvida dessa reste runt eller var fast bosatta. Med stor sannolikhet var det inte samma personer som tjänade senatens syften som reste runt på landsbygden och erbjöd sina tjänster. En teori är att en del av de *haruspices* som arbetade med privat konsultation var romare och inte etrusker som traditionen krävde.¹⁰⁹

¹⁰⁶ non habeo denique nauci Marsum augurem;
non vicanos haruspices, non de circo astrologos;
non Isiacos coniectores, non interpretes somnium;
— non enim sunt ei aut scientia aut arte divini—
sed superstitiosi vates impudentesque harioli
aut inertes aut insane aut quibus egestas imperat,
qui sibi semitam non saipunt, alteri monstrant viam;
quibus divitias pollicentur, ab iis drachmam ipsi petunt.
de his divitiis sibi deeducant drachmam, reddant cetera.

¹⁰⁷ Wikander & Wikander 1987, 58.

¹⁰⁸ Warrior 2006, 50.

¹⁰⁹ Scheid 2003, 124f.

Under kejsartidens början finns indikationer på att haruspices svar blivit mer exakta. Ett exempel finns hos Tacitus där denne beskriver kejsar Vespasianus framgångar:¹¹⁰

“Och han [Vespasianus] var icke opåverkad av sådan vidskepelse ty när han inom kort blivit världens herre dolde han inte att en viss astrolog Seleucus var hans rådgivare och profet. Så kom han åter att tänka på gamla tecken: en mycket hög cypress på hans ägor hade plötsligt fallit, och nästa dag reste den sig på samma ställe och grönskande, ännu resligare och yppigare. Detta var något stort och lyckobådande enligt samtliga teckentydare: hög ställning hade utlovats åt den ännu unge Vespasianus men först tycktes detta tecken gå i uppfyllelser genom triumfens insignier och hans konsultat och äran av segern i Judéen: när han nått allt detta trodde han att kejsarmakten skulle bli hans.”¹¹¹

— Tac. *Hist.* 2.78, övers. B. Cavallin.

I komedin *Poenulus* offerar kopplaren Lycus lamm till gudinnan Venus, till synes utan att bli bönhörd:

“May all the powers above confound the pimp who after this day ever sacrifices a single victim to Venus or offers her a single grain of incense. Why, here’s my confounded self today, with my gods in an awful rage — six lambs I sacrificed, six, yet not a sign of favour could I get from Venus. Seeing I was unable to get good omens, off I went at once, in a rage myself, without letting ‘em cut off the sacrificial meat. That’s the tidy way I tripped her up, that greedy Venus. Seeing she wouldn’t call enough, I called a halt. That’s the sort I am, that’s the style for me. I guarantee that after this the other gods and goddesses will be more readily contented and less grasping when they learn how the pimp tripped up Venus. And the priest, the farthingsworth of a fellow, was worthy of his job in saying all the organs boded ill and loss and heaven’s wrath for me. How can you credit such a man in anything, divine or human?”¹¹²

¹¹⁰ Lenaghan 1969, 33.

¹¹¹ “Nec erat intactus tali superstitione, ut qui mox rerum dominus Seleucum quendam mathematicum rectorem et praescium palam habuerit. Recursabant animo veteran omina: cupressus arbour in agris eius conspicua altitudine repente prociderat ac postera die eodem vestigio resurgens procera et latior virebat. Grande id prosperumque consensu haruspicum et summa claritudo iuveni admodum Vespasiano promissa, sed primo triumphalia et consulateus et Iudaicae victoriae decus implesse fidem ominis videbatur: ut haec adeptus est, portendi sibi imperium credebatur.”

¹¹² ”Di illum infelicit omnes, qui post hunc diem leno ullam Veneri unquam immolarit hostiam quive ullum turis granum sacrificaverit. nam ego hodie infelix dis meis iratissimis sex immolavi agnos, nec potui tamen propitiam Venerem facere uti esset mihi. quoniam litare nequeo, abii illum ilico iratus, votui exta proscarier; eo

Haruspices var, precis som flera andra mer eller mindre suspekta prästerskap, ofta kritiserade i den antika litteraturen. Suetonius skriver i sin kejsarbiografi över Tiberius hur denne "... förbjöd all rådfrågning av teckentydare som skedde i hemlighet och utan vittnen."¹¹³ Trots detta visar det skriftliga källmaterialet att haruspices konsulterades friskt av olika samhällsklasser.¹¹⁴ Alla trodde inte på haruspices kunskaper och metoder för divination men skepsisen antas vara i minoritet.¹¹⁵

5. Resultat/slutsats

Först och främst bör sägas att det givetvis fanns lika många inställningar till konsultation av haruspices som det fanns romare i Rom. Problemet är att det bevarade källmaterialet endast gör det möjligt att studera ett fåtal åsikter. En mer korrekt benämning vore måhända; ett fåtal för eftervärlden kända romerska författares inställning till konsultation av haruspices. Problematiken i sig gäller inte bara detta studium utan i princip all forskning där man utgår från romerska skriftliga källor för att vaska fram vad folket i Rom tyckte och tänkte. Den generella inställningen är och kommer att förbli dold eftersom den överlevande litteraturen inte kan bringa klarhet i frågan.

Det finns många osäkra faktorer gällande hur haruspices fungerade, deras roll i den romerska kontexten, hur organisationen såg ut etc. Det är svårt att hålla sig inom ramen för ämnet och samtidigt försöka ge den bakgrundsbild som behövs för att nå syftet. Det räcker att slå upp haruspices i en handfull moderna verk för att förstå hur splittrat forskningsfältet faktiskt är. Flera av resonemangen bygger på tidigare löst grundade antaganden och de moderna författarna är inte överens om så grundläggande uppgifter som haruspices funktion och roll inom den romerska religionen. Frågan om hur romarnas inställning till konsultation av haruspices egentligen såg ut har i analysen visat sig

pacto avarae Veneri pulchre adii manum. quando id quod sat erat satis habere noluit, ego pausam feci. sic ago, sic me decet. ego faxo posthac di deaeque ceteri contentiores mage erunt atque avidi minus, quom scibunt, Veneri ut adierit leno manum. condigne haruspex, non homo trioboli, omnibus in extis aibat protendi mihi malum damnumque et deos esse iratos mihi. quid ei divini aut humani aequomst credere?"

¹¹³ Suet. *Tib.* 63, övers. Lagerström. "Haruspices secreto ac sine testibus consuli vetuit"

¹¹⁴ Scheid 2003, 145.

¹¹⁵ Rose 1949, 89. Vad Rose baserar sitt uttalande på framgår inte av texten vilket gör att uttalandet bör tas med en nypa salt.

problematisks att besvara. Dels för att det knappt diskuteras i den moderna litteraturen men även för att de romerska källorna är för få för att kunna ge en heltäckande bild. Frågan tenderar att i sin tur skapa fler frågor än dagens forskning kan besvara.

Det kanske mest grundläggande problemet som uppstår är huruvida man, i enighet med äldre forskning, bör betrakta haruspices som ett klart avgränsat prästerskap eller, enligt en av de mer moderna teorierna, som en möjlig sammanslutning av ett flertal olika prästämbeten. Det sistnämnda verkar vila på lös grund då det baseras på en enda inskrift.¹¹⁶ En möjlig tolkning skulle kunna vara att definitionen inte var absolut under hela den aktuella perioden utan förändrades. Kanske fanns från början ett fixt spektrum av funktioner vilket senare kom att vidgas och mynna ut i olika prästämbeten under samma benämning. Det är möjligt att ett prästerskap med ett brett spektrum av funktioner inte uppfattades som lika fast förankrat i en form av divinationsutövare likt andra romerska *collegia*. Speciellt vad gäller privat konsultation är det högst sannolikt att koncentrationen kom att så till den grad fokuseras på en eller ett fåtal delar av divinationen att en haruspex inte längre kom att likna urtypen.

De antika källorna verkar dock inte peka på att haruspices bestod av flera olika prästerskap. Däremot finns indikationer på att prästerskapet kunde bestå av haruspices med olika grad av tillförlitlighet, enkelt uttryckt olika klasser av haruspices. Utifrån framlagda citat kan slutsatsen dras att det bör ha funnits minst två olika former av haruspices, de som konsulterades av senaten och befälhavarna i armén samt *vicani* haruspices. Troligtvis kom organisationsformen att ändrades från den etruskiska till den romerska kontexten och ge utrymme för den här möjligheten att en ny indelning av haruspices kunde växa fram. Prästerskapet kom kanske att utgöra en hel skala från de allra högst ansedda haruspices som rådfrågades av senaten ner till kringvandrande bluffmakare som tjänade sitt levebröd på falska premisser. Därmed inte sagt att de trovärdigaste alltid var värda att lita på vilket framgår av Aulus Gellius berättelse.¹¹⁷ De kringvandrande *vicani* haruspices verkar inte vara någon isolerad och okänd minoritet om man får lita till de antika källorna. Uppskattningsvis bör det ha varit dessa eller någon annan form av lägre rankade haruspices som rörde sig bland och konsulterades av den bredare massan av befolkningen. Det ter sig relativt naturligt att en ifrågasättande inställning växte fram om de haruspices man träffade på i vardagen kom med osanningar och levde på att lura folk på pengar. Kanske fanns det ett helt spektrum av haruspices med olika tillförlitningsgrad som inte syns i de skriftliga källorna.

¹¹⁶ Inskriften är det enda belägg som presenteras för teorin. Se Haynes 2000, 279.

¹¹⁷ Gell. *Na.* 4.5.

Huruvida haruspices tvunget var av aristokratisk börd eller inte tål att diskuteras. Som tidigare nämnt dyker påståendet upp här och var i den moderna litteraturen. Det mest troliga är kanske att den ursprungliga idén var att enbart etruskiska aristokrater kunde inneha ämbetet haruspex och att kunskaperna som följde med uppgiften ärvdes från far till son. När konsultationen av haruspices inkorporerades i den romerska kulten kom antagligen de gamla etruskiska föreskrifterna att ändras, om än över tid. Här blir det återigen viktigt att ha utgångspunkten gällande uppfattningen av haruspices som fenomen klart för sig. Med ställningstagandet att det troligtvis fanns flera klasser/grader av tillförlitlighet bland de haruspices som konsulterades i Rom kan sägas att härkomsten kan ha varit av betydande roll. Den aristokratiska bördens har presenterats som en möjlig orsak till varför haruspices, trots sitt utanförskap, kunde få så pass mycket inflytande över den romerska kulten som man faktiskt hade. En möjlig förklaring skulle kunna vara att de haruspices som konsulterades av senaten i offentliga frågor var etruskiska aristokrater och därför tillskrevs en annan auktoritet och tillförlitlighetsgrad än andra. Som tidigare nämnt är det föga troligt att alla haruspices som var verksamma i Rom var av aristokratisk börd. Om Quintus oro för att haruspices skulle förblindas av den ekonomiska vinningen tas på allvar bör man fråga sig om det verkligen rörde sig om aristokrater i hans fall. Att de omtalade *vicani* haruspices skulle ha varit etruskiska aristokrater verkar exempelvis inte särskilt troligt. Då den etruskiska härkomsten med tiden blev allt svårare att påvisa bör det ha varit relativt lätt för utomstående att utge sig för att vara både av etruskiskt ursprung och dessutom haruspices. En bidragande orsak till skepsisen kan ha varit att haruspices, eller vissa haruspices, uppfattades som en ifrågasatt klump tillsammans med andra mer eller mindre suspekta prästerskap. Kanske brydde sig gemene man inte om härkomsten så länge den haruspex man konsulterade bemästrade de divinationstekniker som efterfrågades. Även den vedertagna uppgiften att kunskapen gick i arv kan ifrågasättas. Pfiffigs teori om att det i Rom till och med fanns skolor för att lära upp nya haruspices känns, trots brist på faktiska belägg, inte helt otrolig.

Den moderna litteraturen vill ha det till att det var den privata konsultationen som dominerade trots att den är mindre frekvent omnämnd i det skriftliga materialet. Plautus *Poenulus* erbjuder en liten strimma ljus som visar att även en man ur folket kunde hysa misstankar och inte var så förblindad som man lätt kan tro utifrån modern litteratur. En passage gör det dock inte möjligt att dra några slutsatser. Komedin var överdriven med syfte att roa men det är föga troligt att man skulle driva med ett högt ansett prästerskap om detta inte ansågs vara socialt

accepterat. Samtidigt måste man ha i åtanke att romarna till viss gräns roade sig med att driva med gudar och religiösa företeelser trots att man inte ifrågasatte deras existens och trovärdighet i grunden.

Haruspices som prästerskap skilde sig markant från de offentliga *collegia* som fanns i Rom. De för sammanhanget mest relevanta skillnaderna får sägas vara det faktum att haruspices aldrig fullt ut kom att räknas som ett *collegium* samt att de hade ett betydligt större spektrum av funktioner. Till skillnad från augurerna kunde haruspices ge detaljerade svar vilket bör ha varit eftertraktat och setts som positivt. De i analysen nämnda påbuden från mitten av 100-talet f. Kr visar tydligt hur inställningen till konsultationen av haruspices sågs som mer positiv än konsultationen av utländska astrologer.

Antagligen fanns mycket att vinna på att upprätthålla en positiv inställning till konsultationen av haruspices. Senaten hade ett stort intresse i frågan vilket inte var särskilt konstigt eftersom man hade möjligheten att ta haruspices svar för att sedan göra en fri tolkning efter vad som bäst passade det politiska läget. Att utnyttja en generell tilltro för att kunna driva sina egna intressen är en beprövad metod och det vore underligt om senaten inte skulle utnyttja något som kunde generera den möjligheten. Det får dock tilläggas att senatens intresse antagligen inte innefattade andra haruspices än de som konsulterades i offentliga frågor och av senaten självt.

Man kan se att frekvensen av konsultationen förändrades över tid men huruvida detta speglar en tidvis mer negativ inställning är svårt att säga. Om konsultationen minskade på grund av en generellt sämre inställning till haruspices råd eller om det var andra faktorer som var avgörande är en svår nöt att knäcka. Efter återinrättandet 47 e. Kr gick konsultationen från att vara nästan obefintlig till att bli frekvent. Claudius skäl till återinrättandet tycks dock vara av antikvarisk vikt då han lägger fram förslaget med argumentet att den gamla traditionen inte fick falla i glömska. Kanske var det snarare det faktum att haruspices efter återinrättandet mer kom att likna ett romerskt *collegium* som gjorde att de kom att konsulteras mer frekvent. Om detta berodde på vidskeplighet, den vanliga traditionsbundenheten hos romarna eller att man var positivt inställd till konsultationen och såg den som nödvändig är svårt att säga. Romarna är dock kända för sin vidskeplighet och kanske konsulterade man haruspices mer av vana eller för att vara på den säkra sidan och inte förskjuta något som kunde vara viktigt.

Om man får tro på Cato d. ä. uttalande var haruspices klädedräkt uppseendeveckande vilket bör ha skiljt dem distinkt från mängden. Mig veterligen finns det inga skriftliga uppteckningar gällande haruspices som inte klädde sig på det traditionella sättet. Trots detta skiljer sig de ikonografiska framställningar som tolkats som haruspices åt. Flera antika författare citerar Catos passage om haruspices utseende men uttalandet ifrågasätts inte vilket bör betyda att det var den generella uppfattningen. En möjlighet är att haruspices från början, i en etruskisk kontext, klädde sig efter ett visst mönster men att detta inte var lika hårt förankrat för haruspices i den romerska kontexten. Cato d. ä. talar visserligen för att haruspices i Rom klädde sig på ett specifikt, och enligt honom löjeväckande, sätt. Ett motargument kan ses på den ovan nämnda romerska stenrelief (se Bilaga, figur 6) där klädedräkten inte på något vis liknar den etruskiska variant som Cato d. ä. sannolikt syftar på.¹¹⁸ En möjlig tolkning är att de mer betrodda haruspices som konsulterades av senaten inte klädde sig på det traditionella sättet men att de sämre ansedda *vicani* haruspices gjorde det vilket skulle kunna förklara varför Cato d. ä. fnyste åt klädedräkten. Rent logiskt får man anta att man inte avbildade någonting som uppfattades som rent strunt. Dock måste poängteras att haruspices ytterst sällan avbildades i den romerska ikonografin. Huruvida detta speglar inställningen till haruspices som fenomen eller inte blir dock endast spekulativa teorier.

6. Slutdiskussion

Det är rent ut sagt omöjligt att ta reda på romarnas inställning till konsultationen av ett fenomen som man inte med säkerhet bör uppfatta som ett enda fenomen. Källmaterialet är tunt och den moderna litteraturen diskuterar sällan själva inställningen till konsultationen av haruspices. Med en tillbakablick på begreppsproblemen i källkritiken kan sägas att benämningen *soothsayer* nu kan ses som uppenbart opassande. Det verkar högst troligt att det fanns haruspices av olika trovärdighetsgrad där *soothsayer* endast bör användas för de lägre ansedda *vicani* haruspices. Det är svårt att uttala sig om inställningen till konsultationen utifrån antika källor eftersom det inte alltid står klar vilken form av haruspices som avses i litteraturen.

En större sammanställning av relevanta textpassager och uppteckningar gällande konsultationen av haruspices i Rom hade varit önskvärt, för att inte säga nödvändigt, för en

¹¹⁸ Som tidigare nämnt är det inte säkert att reliefen alls bör tolkas som en avbildning av en haruspex.

vidare diskussion. Uppenbarligen finns en lucka i forskningsfältet då den moderna litteraturen inte behandlar frågan eller presenterar någon form av teoribildning. Det krävs ett klagörande av hur haruspices uppfattades och fungerade som prästerskap innan man kan föra diskussionen till nästa nivå. Ett tillförlitligt svar på frågan om hur romarnas inställning till konsultationen såg ut kommer troligtvis aldrig att kunna ges. Därmed inte sagt att studiet i sig är oviktigt att driva framåt då det är presentationen av tolkningsmodeller och alternativa uppfattningar som får utgöra målsättningen inom en disciplin där få absoluta sanningar kan formuleras.

Utifrån de bevarade textpassager där en inställning till konsultationen kan skönjas kan konstateras att det fanns vitt skilda åsikter, även bland elitens män. Det tydligaste exemplet kan ses i Ciceros *De Divinatione* där denne diskuterar fenomenet med sin broder Quintus. Brodern visar på en positiv inställning och en tilltro till haruspices divinationstekniker medens Cicero själv förkastar det mesta med sina vassa argument. Troligtvis fanns det haruspices med olika grad av tillförlitlighet vilket speglas i den romerska litteraturen. De haruspices som målades upp och skrattades åt på teatern var sannolikt inte de samma som rådfrågades av senaten och befälhavare i viktiga frågor. Ett rimligt antagande är att kravet på aristokratisk börd och etruskiskt ursprung snarare gällde de högre rankade haruspices än de som konsulterades av den breda massan av befolkningen i vardagsfrågor. Uppenbarligen var det godtagbart att bespotta och driva med mindre trovärdiga haruspices i komedin, vilket dock inte behöver betyda att man inte hyste respekt för konsultationen i stort.

Senaten bör ha gagnats av att uppvisa en positiv inställning då de kunde utnyttja det faktum att de hade den lagliga rätten att vrida och vända på haruspices svar så att de på bästa sätt tjänade politiska syften. Trots att de antika författarna kunde vara kritiska så konsulterades haruspices de facto, vilket måste visa på att man generellt sett hade tilltro till deras kunskaper.

7. Bibliografi

7.1. Antika källor

- Cic. *Div.* M. Cicero Tullius, *De Divinatione*, övers. W. A. Falconer, *On divination*, London 1979 (1923).
- Cic. *Nat. D* M. Cicero Tullius, *De Natura Deorum*, övers. H. Rackham, *On the Nature of the Gods*, London 1979.
- Diod. Sic Diodorus Siculus, *ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ*, övers. C. H. Oldfather, *The library of history*, London 1970 (1939).
- Gell. *NA.* Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, övers. B. Cavallin, *Attiska nätter*, Uddevalla 1977.
- Liv T. Livius, övers. B. O. Foster, London 1988 (1919).
- T. Livius, övers. B. O. Foster, London 1984 (1924).
- T. Livius, övers. B. O. Foster, London 1982 (1926).
- T. Livius, övers. F. G. Moore, London 1984 (1940).
- T. Livius, övers. F. G. Moore, London 1970 (1950).
- Plaut. *Poen.* T. Maccius Plautus, *Poenulus*, övers. P. Nixon, *The little Carthaginian*, London 1980 (1932).
- Plin. *HN* C. Plinius Secundus, *Naturalis historia*, övers. H. Rackham, *Natural history*, London 1979 (1949).
- Tac. *Ann.* Cornelius Tacitus, *Annales*, övers. J. Jackson, *The annals*, London 1970 (1937).

- Tac. *Hist.* Cornelius Tacitus, *Historiae*, övers. B. Cavallin, *Maktspelet i Rom: Historiae*, Stockholm 1971.
- Sen. *Q Nat.* L. Annaeus Seneca, *Naturales Quaestiones*, övers. T.H. Corcoran, *Naturales Quaestiones*, London 1971.
- Suet. *Tib* G. Suetonius Tranquillus, *De vita Caesarum*, övers. I. Lagerström, *Kejsarbiografier*, Stockholm 2002.
- Val. Max. Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia*, övers. D. R. Shackleton Bailey, *Memorable doings and sayings*, London 2000.

7.2. Modern litteratur

- Beard *et al.* 1998a M. Beard & J. North & S. Price, *Religions of Rome. Vol. I – A history*, Cambridge 1998.
- Beard *et al.* 1998b M. Beard & J. North & S. Price, *Religions of Rome. Vol. II – A Sourcebook*, Cambridge 1998.
- Bonfante 2006 L. Bonfante, 'Etruscan inscriptions and Etruscan religion', i N. Thomson de Grummond & E. Simon, edd. *The religion of the Etruscans*, Austin 2006, s. 9-26.
- Bonfante 1975 L. Bonfante, *Etruscan dress*, Baltimore 1975.
- Burkert 1992 W. Burkert, *The orientalizing revolution : Near Eastern influence on Greek culture in the early archaic age*, Cambridge 1992.

- Dumézil 1970 G. Dumézil, *Archaic Roman religion: with an appendix on the religion of the Etruscans*, Chicago 1970.
- Falconer 1979 W. A. Falconer, *On divination*, London 1979 (1923).
- Ferguson 1970 J. Ferguson, *The religions of the Roman empire*, London 1970.
- Grant 1957 F. Grant, *Ancient Roman religion*, New York 1957.
- Haynes 2000 S. Haynes, *Etruscan civilization – A cultural history*, Los Angeles 2000.
- Heurgon 2002 J. Heurgon, *Daily life of the Etruscans*, London 2002.
- Lenaghan 1969 J. Lenaghan, *A commentary on Cicero's Oration De haruspicum responso*, Haag 1969.
- MacBain 1982 B. MacBain, *Prodigy and expiation: a study in religion and politics in republican Rome*, (Collection Latomus), Bryssel 1982.
- Müller 1828 K. O. Müller, *Die Etrusker*, Breslau 1828.
- North 2000 J. A. North, 'Prophet and text in the third century BC', i E. Bispham & C. Smith, edd. *Religion in archaic and republican Rome and Italy: evidence and experience*, Edinburgh 2000, s. 92-107.
- Ogilvie 1976 R. M. Ogilvie, *Early Rome and the Etruscans*, Sussex 1976.

- Pfiffig 1975 A. Pfiffig, *Religio Etrusca*, Graz 1975.
- Rüpke 1990 J. Rüpke. *Domi Militiae: Die religiöse Konstruktion des Krieges in Rom*, Stuttgart 1990.
- Rose 1949 H. Rose, *Ancient Roman religion*, London 1949.
- Simon 2006 E. Simon, 'Gods in harmony – the Etruscan pantheon' i N. Thomson de Grummond & E. Simon, edd. *The religion of the Etruscans*, Austen 2006, s. 45-64.
- Scheid 2003 J. Scheid, *Roman religion*, Bloomington 2003.
- Thomson de Grummond 2006a N. Thomson de Grummond, 'Introduction: The history of the study of Etruscan religion' i N. Thomson de Grummond & E. Simon, edd. *The religion of the Etruscans*, Austin 2006, s. 1-8.
- Thomson de Grummond 2006b N. Thomson de Grummond, 'Prophets and priests' i N. Thomson de Grummond & E. Simon, edd. *The religion of the Etruscans*, Austin 2006, s.27-44.
- Thulin 1906-1909 C. O. Thulin, *Die etruskische Disciplin*, Göteborg 1906-1909.
- Warrior 2002 V. Warrior, *Roman religion: a sourcebook*, Newberyport 2002.
- Warrior 2006 V. Warrior, *Roman religion*, Cambridge 2006.

Wheeler 2008

E. L. Wheeler, 'Pullarii, marsi, haruspices and sacerdots' i H. M. Schellenberg; V. E. Hirschmann; A. Kriekhaus, edd. *A Roman miscellany: Essays in honour of Anthony R. Birley on his seventieth birthday*, Oxford 2008, s. 185-201.

Wikander & Wikander

Ch. Wikander & Ö. Wikander, *Etruskerna*, Malmö 1987.

8. Bilagor

Figur 1

Bronslevern från Piacenza, ca 100 f. Kr.

http://2.bp.blogspot.com/_Fp1TvPT3pZg/RepXUXFMiPI/AAAAAAAAAAs/vIIwBRD65yQ/s1600-h/PL_photo.jpg
(20090508).

Figur 2

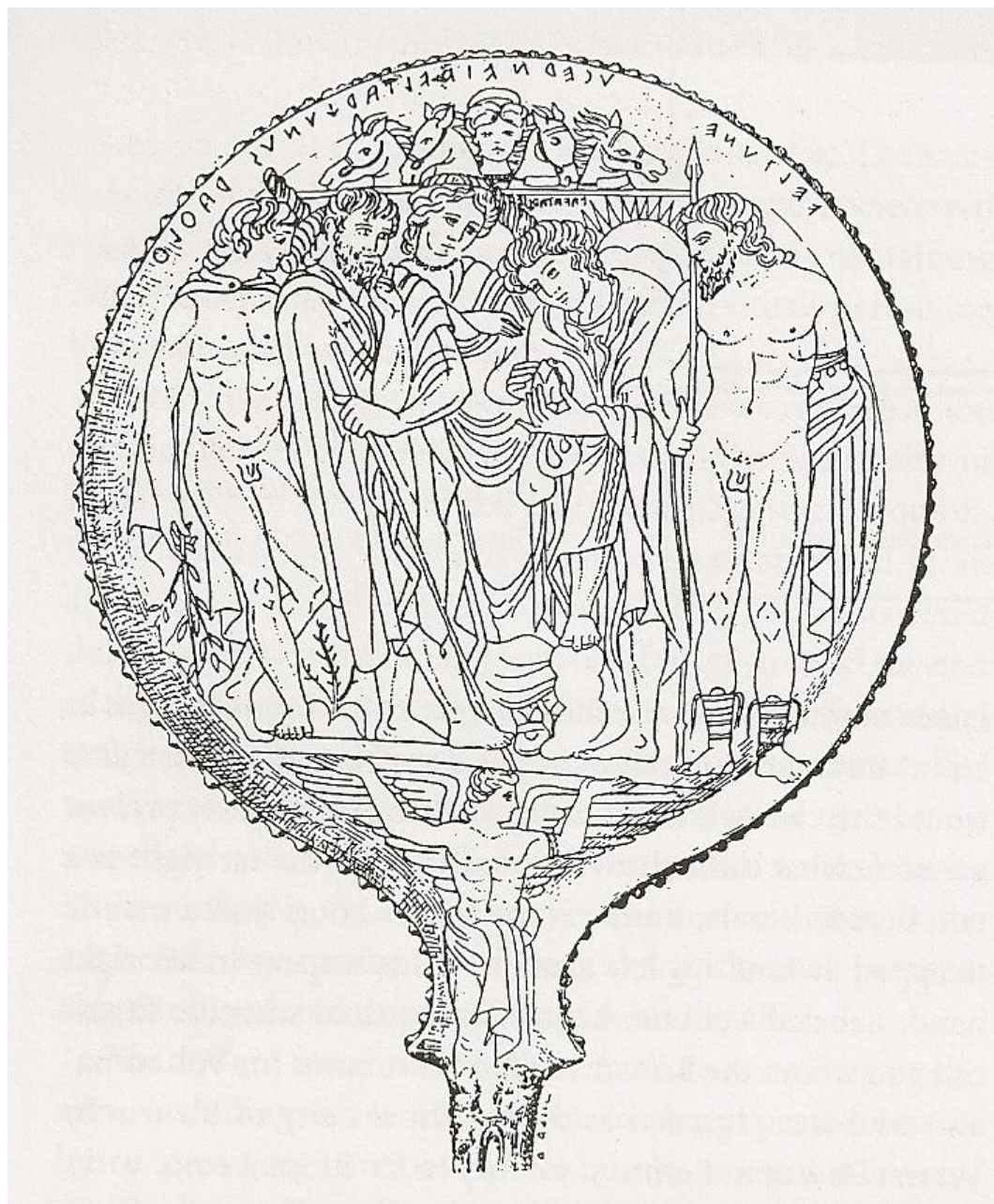

Bronsspegel föreställande en bevingad *Chalchas*¹¹⁹ som haruspex. Vulci ca 400 f. Kr.

Thomson de Grummond 2006b, III.8. s.33.

¹¹⁹ Chalchas, en grekisk profet i Iliaden. Se Simon 2006, 57.

Figur 3

Bronsspegel föreställande en haruspex i färd med att tolka en lever. Tidigt 200-tal f. Kr.

Thomson de Grummond 2006b, III.4. s.30.

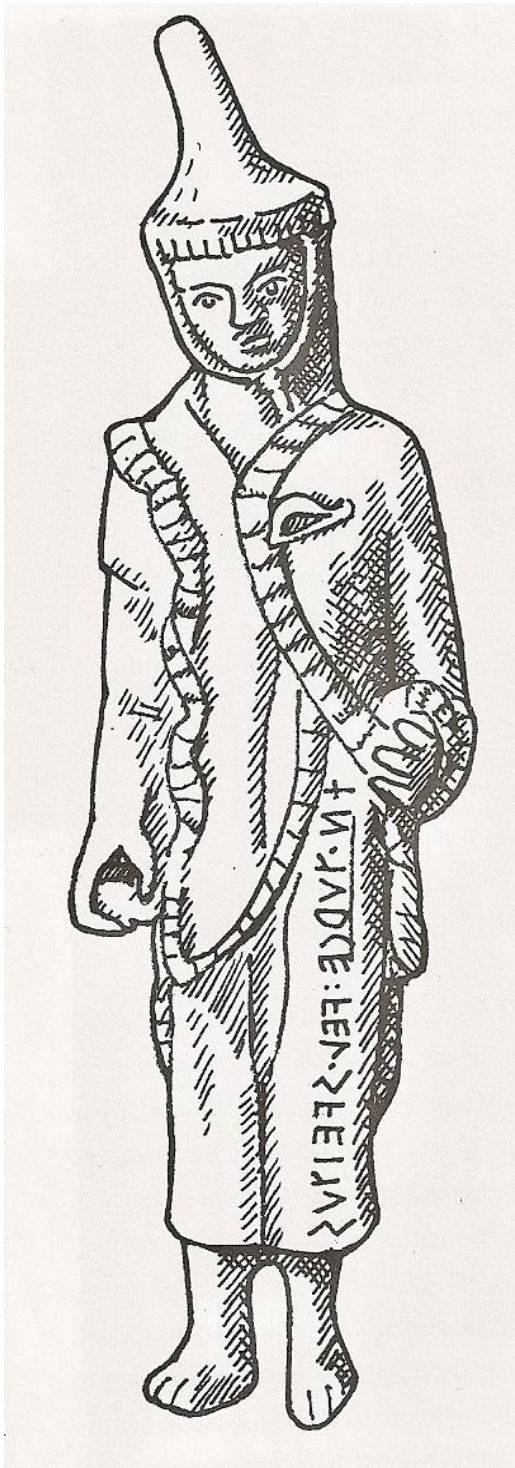
Figur 4

Etruskisk bronsstatyett föreställande en haruspex iförd traditionella kläder och hatt. 200-talet f. Kr.

Thomson de Grummond.2006b, III.11. s.37.

Figur 5

Etruskisk bronsstatyett föreställande en haruspex iförd traditionell klädsel. Detaljer som hattens band och kappans kant är väl synliga. Enligt inskriptionen är statyetten dedicerad av en Vel Sveitus. 300-talet f. Kr.

Thomson de Grummond 2006b, III.9. s.35.

Figur 6

Romersk stenrelief föreställande en haruspex som undersöker inälvorna hos ett offrat nötkreatur.

Ferguson 1970, Pl. 73.